

Két egyfelvonásos a Bartók teremben

- 244
1. Hubay Miklós: „Ők tudják, mi a szerelem”
 2. Tennessee Williams: „A hosszú búcsú”

I SZERTELEN LOBOGÁSÚ ÉLET s életmű a Berliozé. Valóságos látványosság mindkettő s úgy vonzza az érdeklődést, mint egy működő tűzhányó, vagy — zokon ne essék a hasonlat — mint egy cirkusz. Lénye, pályája, sorsa robbanásokkal és csörömpöléssel van teli; ő az, aki legszívesebben látván forralma a teavizét és a ciklon erejével fújná gyermekkori hangszerét, a fuvalát. Önéletírása éppúgy, mint a róla szóló művek Heine-től és Jullientől Romain Rolland-ig az aránytalan szenvedélyről beszélnek s olyan képzetet keltenek Berliozról is, a zenéjéről is, mintha egy kisfiú ezüstláncon tigrist sétáltatna estenként a parkban. Minden indulata: munkaszünetedélye, szerelme, kétségbeesése, öröme, örjögése és heves lángjával lobban fel benne s mindannyiszor csontig égeti. Betegségét úgy kúrálja, hogy borotvával sajátkezüleg felmetszi a torkát, családi ügyét úgy intézi el, hogy látványosan megmérgezi magát és az ellenmérégiül ivott ipocacuanától órák-hosszat hány. Tragikus és komikus, fenséges és torz őbenne karonfogva jár, a teatralitás úgy burkolja körül, mint más embert a bőre. De van egy értelme, egy gyermekkori szerelem, amely hosszú éveken — egy félévszázadon át! — szívós bányatűzként lappang benne s két viharzó házasságon is átégve, emészt. *Stella montis* — a hogy csillaga —, így hívja a tizennyolc éves Estellát, akit a savoyai hegyek legromantikusabb vidékén pillant meg, kisfiúként, tizenkét évesen, beleszeret, s akit negyvenkilenc év múltán, már mint öregasszonyt, mint özvegy F.-né, feleségül kér, jó maga is korai aggyastánkorban.

Ez a pillanat, ez a groteszk és mélabús, megrendítő és mulatságos, tragikusban tisztá s azonnali bohózatbailló találkozás, Berlioz eltűzött, felemás életének ez a sűrített kivonata a tárgya *Hubay Miklós* »*Ők tudják, mi a szerelem*« című egyfelvonásosának. Heine »*Kolosszális fülemülének*« nevezte Berliozt, két össze nem illő szóval meghatározva az önmagával össze nem illő művészt, ezt a francia Beethoven, akinek egyetlen művében Romain Rolland jobb zsenialitást talált, mint századának összes többi francia muzsikájában együttvéve. Hubay is össze nem illő műfajokban jelöli meg a róla írt kis drámát, találon így nevezzük műfaját: »*Burleszk és tragédia*«. A mű csakugyan az: burleszk és tragédia egyszerre. A két öreg találkozás oly bizarr és oly feszült, hogy szikrái átütik a műfajok szigorúan szigetelt falát.

Móricz Zsigmond is írt ilyenfajta kései találkozásra egyfelvonásost »*Aranyos öregek*« címmel, de az kamillallatú idill. Ez azonban lúg. Berlioz és Estella úgy beszél reszketeg romantikával lobogó férfiszünetedélyben és elmeszesedett női szeméremben a szerelemről, hogy az éles szó és az éles helyzet nyomban fel is boncolja a szerelmet, s a kinyitott erekből egyszerre dől a vér, az érzelmek méze és az indulatok sósava. Magasívó, csak kivételes színpadi művekben felhangzó párbeszéd ez, tele a gondolat, az érzelmek és a szellem bravúrával — már-már nyaktörő bravúrával; párbe-

széd a férfi és a nő viszonyáról, arról a reménytelen és szép csatáról, amelyet mindenki megvív a maga eszközeivel az életben.

Közepetájan e dialógus veszt ugyan színpadi hőfokából — irodalmi hőfokából nem — s a végén újra áthévül, a gondolatok jó nyugtalanságával és az érzelmek szép felzaklatottságával járva át a színpadot és a nézőteret. Az egész játék mögött pedig, főleg egy mesteri mellékfigurában, ott bizserg a kor, a második francia császárság alamuzsi, önelégült kispolgárisága, amely egykor Berlioz művészetét, ezt a messzire világító, romantikus lángot tompa és érzéketlen sötétlet vette körül. Hubay Miklós új egyfelvonásosának, úgy tűnik, a kis műfaj legjobb magyar darabjai közt van a helye s különös meglepődésül szolgálhat, hogy a Rákóczi-induló szerzőjének alakját éppen egy magyar író foglalta remek színpadi miniatűrbe.

A rendező, *Ádám Ottó*, az író szándékát és műve főhősének jellemét egyként átélve és megértve, hangszerelte színpadi szituációkra ezt a kényes és érzékeny ellenpontozású drámát. Borotvaélű helyzeteken és borotvaélű mondatokon egyensúlyoz a bohózat és a tragédia fölött, rendkívül éber művészi gravitációs érzékkel. Vannak tragikus percek a színpadon, mikor egy rossz rendezői mozdulattól a helyzet a groteszk izléstelenség felé borulna és vannak olyan lírai lobbanások, amelyek a színészt és a rendezőt a szentimentális felé húznak. *Ádám Ottó* a két között mindig tartja és tartatja a céltudatos művészi irányt s rendezőileg is hibátlan művet teremt.

Igaz, hogy a főmotívumot olyan két hangszerrel játszsa, mint *Sinkovits Imre* és *Tolnay Klári* színjátszó művésze s a mellékmotívumot is olyanok, mint *Szabó Ernő*. *Sinkovits* csakugyan azt a »*Kolosszális fülemülét*« ábrázolja, amilyennek Berliozt Heine látta, végigélve egy monstroszus törékenységen minden gyötrődését, tragikomikumát, az elvénült fizikumba zárt gyermeki lélek repeső vergődését. *Tolnay Klári* pedig a leányos líra, a kiábrándult ironia és a legszebb izzásokat is lehűtő, asszonyi józanság összetett fonálból horgolja Estella feje köré glória helyett a tisztessé és fantáziátlan csipkefőkötőt, III. Napóleon teljes korát *Szabó Ernő* játéka sűríti egyetlen epizódfigurába, igen tömör képzetben kifejezve a kispolgári tulajdonságokat. *Czigány Judit* eleven színpadon, *Bod Teréz* zsörtöltető, vén cselédalakja egészíti ki az előadást, amelyet csak *Kéri Edit* marad némiképp adós azzal a szenvedéllyel, amelyet Berlioz nagy hevenék ellentétéként, visszafajtott és leprésett állapotában az író egy fiatal nőalakban kívánt megmutatni. *János Lajos* díszlete kitűnően szatirizálja az empire-stílus eltörpült, cukrozott, klasszikus törtetését, *Mialkovszky Erzsébet* kosztümjei pedig jól szolgálják a hamulatot.

2 EGY KÜRÜLŐ ÉLET-FORMA és egy mind kétségbeesettebb életérzés drámája a *Bartók-teremben* bemutatott másik egyfelvonásos, *Tennessee Williams* »*A hosszú búcsú*« című műve. A cselek-

mény csak annyi, hogy gyermekkori lakásából költözik egy író s miközben bútorait viszik, ő emlékezik. A költözés tárgyi folyamata jelképes: itt egy férfi nem a lakásából, hanem az eszményeiből hurcolkodik ki. A humánumból. Mindenből, ami emberi. Egy kopott, régi ággyal kiköltözik az életéből a gyermekkora, a család meleg emléke, minden egyes felkerekedett tárggyal valami ábránd, valami törekvés, valami vágy a nagyobbra és a szépre. Kiköltözik az életéből az élete. Törlemékek és romok alá temetkezik az embersége.

Tennessee Williams amerikai író, 1938-ban végezte el az iowai egyetemet, 45-ben az »*Üvegmenaszéria*« című drámáját az év legjobb színpadi művének díjával és a kritikások jutalmával tüntették ki. Pulitzer-díjat is kapott a »*A vágy trolibusza*« című művére. Nevét *Arthur Miller*ével együtt emlegetik. Többi műve is rendkívül sikeres. És többi műve is ilyen kétségbeesett. Minden oka megvolna rá, hogy elkényeztettségében derűnek lássa az életet, de mert becüsletes író, csak ilyen keserűnek tudja látni, akár reá-lisan, akár szimbolikusan fejezi ki magát. Egy pusztuló életforma szemtanúja és egy kétségbeesett életérzés szenvedője s ebben a lelki, erkölcsi, szellemi düledésben csak a fájdalomt és a riadalmat tudja világgá kiáltani. Filozófiája az ember életét hosszú búcsúzásnak tekinti a múltól, és sohasem annak, ami egyidejű ezel: a jövő folytonos és hosszú üdvözlésének. A társadalmi talaj *Williams* szemlélete alatt ennek az életérzésnek a nedveivel van teli, művei tehát sötét virágok s az illatuk fojtogató. Temetkezésről hoznak hírt s az író mindössze abban téved, hogy hazájában nem az örök ember temetkezik, csak egy múlt társadalmi rend.

Ádám Ottó rendezése ebben az érdekes műben is világosan és igaz módon értelmez és megteremt a dráma hideg, kemény, modern és dísztelen pompáját. A színpad gyöngeműszaki felszerelésének rovására irandó, hogy az emlékeztést és a valóságot a rendező nem tudja technikailag is kelőképp elválasztani egymástól s ez a kevésbé bennfentes nézőben, kivált a darab elején, bizonyos értelmi zavart okoz. *Törőcsik Mari* játékeszköze, de belső készsége is kevés ahhoz, hogy a figurát az emlékezésen átszűrve, átszellemlítve teremtesse meg. Színészete, amely már színpadon is nemegyszer kibomlóban volt, ez által megint görccsösen összecukodik, merevsége mögött még oldatlan állapotban élnek az érzések, a hangulatok és a mozdulatok. *Gobbi Hilda* megrendítő egyszerűséggel, reá-lisan és mégis átszellemlítlen réved fel, mint anya, a fia emlékei közül. A dráma közép-pontjában *Gábor Miklós* kitűnő író-alakítása áll. Az alak lényege, hogy azon a ponton mutasson meg egy embert, mikor a családások még nem rabolták ki teljesen a hitét, de már megingatták eszményeiben. E fordulópontot, a remények alkonyát *Gábor Miklós* meleg, nosztalgikus színekkel festi, tekintetében és hangjában szinte felsír a kívánczóság a tisztaság, a boldogság után, de ereje már nincs harcolni érte. Sorsa a lassú kiégés. *Horváth Tivadarnak* kellene megmutatnia azt a sorsot, kiégett-séget, külső és belső elhanyagolódást, cinikus elfáradást, amely az írora vár, ábrázolnia kellene az ő útjának mintegy folytatását a fordulópont után. A rendező hibájából külsőleg, a színészből belsőleg hiányzik a drámából az a fontos elem. A fiatal *Sztankai István* ügyesen, bár kissé közhelyszerűen formál úgynevezett »*teenager*«-típust. *Tennessee Williams* világa és nyelvi kifejezőmódja kiváló, érzékletes tolmácsolásra talált *Nagy Péter* fordításában.